

Egy lehetséges új ekkleziológiai módszer alapjai: a PTC¹

Egyház = kommunikáció

Az egyház mint társadalmi szervezet: kommunikáció. Mint teológiai valóság: kommunió. De hogyan lesz egy egyháznak nevezett társadalmi szervezet kommunikáció által teológiai valóság? Erre keressük a választ.

A participációra alapozott kommunikáció-fogalom, a PTC alapfogalma, a közös, kölcsönös tudásra épül. Ezt másként kommunióknak is lehet nevezni, amelyet jól megalapoz a kommunikáció szó etimológiája.² A kommunikációban résztvevő ágensek ebből a kommunióból részesednek. A legfontosabb kérdés pedig az, hogy miként is kell (vagy lehet) értenünk ezt a kommuniót mint kommunikáció-elméleti terminust az Egyház esetében?

kommunió = kommunikáció

A kommunikáció az ember alapvető természetében és társadalmiságában gyökerezik. A humán kommunikáció szükségszerűen társadalmi kommunikáció is egyben. Mindaz, amit létrehoz az ember, természetét tükrözi vissza, mely egyrészt fizikai (eszközök), másrészt szellemi (szimbolikus, pl. a nyelv, értékek) jelentést hordoz.

Az ember kommunikációs hajlama antropológiai tény: nem képes megvalósítani önmagát önerejéből. Folyamatosan interakcióban van önmagával, a külvilággal és embertársaival. Identitását is csak a másokkal való kommunikáció által képes kialakítani: legtöbbször azzal, amivel mások őt identiflikálják. A társadalmi (objektív) világ és a sajátvilág valós létezése csak annyiban tartható fenn az ágens számára, amennyiben ez az interaktív kommunikáció szünet nélkül folytatódik. A jelentéstulajdonítás sohasem befejezett, egy életen át tart. Az ágens ezt a kommunikációt egy közösségen vagy társadalmon belül különféle módon tudja fenntartani, de a kommunikáció kommunióvá ott válik, ahol a kommunikációs háló legfontosabb kapcsolódásai találhatóak (szülők, család, barátok, kollégák). Ha ez a kommunikációs háló valamilyen oknál fogva megszűnik (válás, elhalálozás), akkor az ágens világa válságba kerül, az objektív világ ingadozni kezd. A világ szubjektív valósága a

¹ Részletek Kovács Lajos: *Egyház - Kommunikáció* c. doktori disszertációjából.

² A *communicatio* és *communio* rokon (gyakran felcserélhető) egyházi képzésű szavak. Jelentéstartománya: közösen osztani, felelősséget vállalni.

kommunikáció sérülékeny hálójának a megőrzésén áll vagy bukik. Ennek a súlyát általában azért nem éli meg az ágens végzetesen fenyegetően, mert állandó kommunikációban van olyanokkal, akik jelentősek az életében, és akikkel a közös felkészültségek alapján újra közösséget (és ezzel jelentésteli világot) építhet ki. Vagyis újra lehetőség adódik a kommunió (szeretetközösség) megteremtésére a kommunikáció által. Minden közösség imperatívusza ennek a kommuniójellegű kommunikatív szignifikációs folyamatnak a kialakítása, megőrzése és fenntartása.

A közös tudásokban való részesedés mindenekelőtt azt jelenti, hogy másokkal együtt látja az ágens az objektív világot és a sajátvilágát értelmesnek. A szignifikációs tevékenység azonos a kommunió megteremtésével, azaz annak folyamatos konstrukciójával és rekonstrukciójával. Minden kommunikáció az ágensek tapasztalatának és a jelentések elrendezésének a folyamata. Közösségi aktus, mert az egyéni ágensek jelentései más ágensek felé irányulnak és a folyamatos interakcióban (kommunikatív helyzetekben vagy problémamegoldásokban) az ágensek jelentései a felkészültségek révén integrálódnak egy közös szignifikációs rendszerben, és hoznak létre kommuniót.

Minden ágens (akár egyéni akár kollektív) tapasztalata ugyanakkor azt mutatja, hogy a kommunikáció által létrehozott jelentésteli világ (kommunió mint közösség) implicite ingtag és folyamatosan ki van téve olyan emberi tényezőknek (az egyének konfliktusos érdekeinek), melyek szabotálják annak létrejöttét vagy fenntarthatóságát. A szocializáción (utánzás és tanulás) valamint a társadalmi kontrollon múlik, hogy a kommunikáció sikeres tud lenni vagy sem. A szocializáció biztosítja a konszenzust a közösség (társadalmi világ) aspektusairól, a társadalmi kontroll biztosítja, hogy az ágensek hatalmi (kommunikációssan inadekvát) törekvése korlátok közé szoruljon és a kommunikáció visszanyerje (vagy megőrizhesse) uralommentes formáját (a nyilvánosság védelmével) az egyirányú, hierarchikussal szemben. Ebben a folyamatban fontos szerepe van a legitimációnak, mely egy közösség objektív jelentéstulajdonítását interpretálja és igazolja, valamint a mediatizáló ágensekben (intézményekben) felmerülő miértekre választ ad. A legitimáció olyan közösségi tudás, mely különbözik az egyéni ágensek szubjektív tudatosságától. Következésképpen ez a tudás egyszerre kognitív és normatív, mert nemcsak azt kommunikálja, hogy egy dolog mi kellene legyen, hanem, hogy mi micsoda. Ilyen kognitív alapon lehetséges, hogy egy tudásközösségben egy normatív előírás jelentésteli legyen. A legitimált tudás legtöbb esetben megelőzi az egyéni ágensek időbeliségét azáltal, hogy egy áthagyományozott tudást tesznek elérhetővé, éppen ezért a legitimáció ereje is abban áll, hogy van. Vagyis a társadalmi tény éppolyan valóságként jelenik meg egy ágens számára, mint egy természeti tény.

kommunikáció = participáció

A kommunikáció-elmélet a kommunikációról a legáltalánosabb szinten mint eseményről vagy mint aktusról gondolkodik, melyet lehet tartalomként (pl. egy kommunikációs fogalom, ill. modell mentén) vagy kommunikatív jelenségként vizsgálni.

A kommunikáció kultivációs (rituális-kulturális, participációs) felfogása nem csupán a kommunikatív jelenségek felszínén megjelenő esetlegességeket vizsgálja, hanem mindazokat a szignifikációkat, melyek alapján gondolataink, ítéleteink helyességét tekintjük annak, aminek. Eszerint tehát a kommunikáció legmélyebben érinti mindazt, akik vagyunk, amit teszünk. Kommunikáció által leszünk teljessé, kultúrlényekké. A kultúra pedig egy közösség tagjainak egymás iránti önkifejezéséből és participációjából áll. A kommunikáció egy közösségen belül azt jelenti, hogy gondolatokat, értékeket, morális normákat, viselkedési mintákat kommunikál ágensek egy csoportja a másoknak egy sajátos kulturális kontextuson, tudásközösségen belül.

Nem véletlen, hogy a participációs kommunikáció modell, amikor a kommunikációt a közösségképzésben betöltött szerepe felől tekinti, ehhez az elsődleges jelentéshez tér vissza. Az egyén participáció révén válik egy közösség tagjává, és általa lesz bizonyos közösen osztott jelentések birtokosa. A közössé telt tudásban pedig a szignifikációk által, azaz kölcsönös eljárásokkal részesülnek az ágensek.

A kommunikáció által létrejött kommuniónak széles spektruma van: az idegenek közti alkalmi kommunikációtól egészen két jó barát közöttig. Ha egy egyházi liturgiára mint kommunióra gondolunk, világossá válik, hogy az ott elérhető közös tudások (vagy felkészültségek) skálája a legszűkebb formától ("ahol ketten vagy hárman összejönnek az én nevemben", azaz egy egészen sajátos kulturális és nyelvi közegben) egészen a vatikáni Szt. Péter téren a világ több országából összegyűlt több ezer zarándok közöttig terjedhet. Ez a fajta kommunikáció mint participáció annak a módja, ahogyan a közösségbe tartozás és a közös felkészültségekben való részesedés révén az ágensek számára lehetségessé válik a kommunió. A közösen vallott hit olyan kommunikációs teret (nyilvánosságot) teremt, melyben a különféle hozzáférések által az ágensek bizonyos tudásokban részesednek és részesítenek, valamint a közössé telt felkészültségek által az egyéni ágensek kommuniókban lévő (kollektív ágensekké) alakulhatnak. A kommunió egy mélyebb szintje akkor valósul meg, ha a közös tudások nemcsak hozzáférhetőek, hanem azok mentén közös cselekvések születnek meg a közösségen belül. Mindennek természetesen csak akkor van értelme, ha az ágensek közti kommunikációt nem tranzaktív szemlélet szerinti, mechanisztikus információ-átvitelnek tekintjük, hanem olyan közlésnek, melyben az emberek önmagukból osztanak meg valamit másokkal.

A kommunikáció által létrejött kommunió nem csak egyházi közösségben lehetséges. Emberek általában különféle közösségekbe (gyakran formalizált szervezetekbe) kapcsolódva sajátítanak el tudásokat és alkotnak kommuniót. Az egyházi kommunió azáltal válik többletté, hogy az ágensek úgy hiszik (konstatálják), hogy az idő és tér keretei között nemcsak egymással, hanem Istennel is kommunióba kerülnek - teológiai szakkifejezéssel - az Ő életében részesednek. A közösségi tudások tehát nemcsak különféle élethelyzetek megoldására vonatkozó felkészültségek (azaz egy felismert problémának valamilyen közösségi érdek mentén való megoldása), hanem a felkészültség bizonyos típusai (pl. egy egyházi kód) mentén közösséget (kommuniót) teremtenek. Ez azt jelenti, hogy egy ilyen kommunikációs jelentésalkotásban az ágensek (egyéni vagy kollektív) a helyzetet különféle

módokon érzékelve érkeznek, de egy sor interaktív megközelítésben a különféle értelmezések konvergálnak, míg végül bizonyos fokú egyetértés jön létre.

A kommunikáció tehát nem más, mint a jelentések konstrukciójának a folyamata egy közösségen (vagy társadalmon) belül. Magától értetődően egy kulturális kontextusban, azaz “az ember jelentések magaszötte hálójában”.

A kommunikáció során nem csinálunk mást, mint különféle szignifikációkat állítunk elő, osztunk meg másokkal, és részesedünk abból a közös tudásból. Ezek a jelentéstartalmak legtöbbször szimbolikusak (a vallási szignifikációk esetében mindig), mivel a szignifikáció szignifikátuma nem érhető el semmiféle közvetlen tapasztalati vagy érzelmi modalitás által az ágensek számára.

kommunikáció = Egyház

Ha ez az emberi kommunió participáció által létrejön, és az ember nemcsak passzív részese, de aktív teremtője is a jelentések létrejöttének, akkor jelentkezik benne a vágy arra, hogy mindez (az ő jelentésteli világa, mely számára magától értetődő) benne foglaltasson a világmindenség jelentésteliségében. Ebben a folyamatban a vallási közösségek (egyházak) akkor kerülnek előtérbe, amikor azzal az igénnyel állnak elő, hogy az emberi kommunió nemcsak individuális és kollektív ágensek esetében lehetséges, hanem a világegyetemmel, következésképpen Istennel (is). Ha igaz az, hogy a kommunikáció a hozzánk legközelebb állókkal a legintenzívebb, és az alkotja a legteljesebb kommuniót, akkor érthető az a vallási kép (is), hogy az emberi család a Szentháromság kommuniójának (Isten belső életének) a prototípusa. Isten maga is éppúgy “személyekből” álló kommunikációs közösség (kommunio), mint ahogy azt az ember analóg módon a társadalmi kapcsolatainak keresztül megtapasztalja.

A vallási közösségek tehát nemcsak emberi jelentés-konstrukciókat legitimálnak az isteni szféra szempontjából, hanem azt is állítják, hogy mindez valamilyen módon részesedik az Isten életében. A profán közösség a szakrális jelentéstulajdonítás által hozza létre a teljes kommuniót. Így lesz a humán kommunikáció az ember legfőbb tevékenységének teljesítménye, mivel a kommunikáció által létrehozott társadalmi világot a kozmikus valóság jelentésteliségében értelmezi.

Egy egyházi közösség számára a hit tartalma (mint közös tudás) jelenti a legitimációt, mely az idők folyamán különféle történelmi-társadalmi helyzetekben bizonyos megfogalmazásokban (Szentírásban, Szentagyományban, zsinati szövegekben stb.) jut kifejeződésre és biztosít folytonosságot. Ebben a szignifikációs folyamatban alakulnak ki a mediatisáció kódjai (intézmények, szerepek, rítusok és liturgikus cselekedetek), melyek önmeghatározásukban úgy közvetítenek hozzáférhetőséget az ágensek számára, mint amelyek

legitimációjuk okán transzcendálják a történelmet és magát az embert. Az ágens úgy részesül a közös tudásból, hogy rituális folyamatok révén bekapcsolódik az aktuális közösség cselekvéssorozatába, melyben a jelenidő és a közösség hagyománya (az egyéni és a csoport tapasztalata) történelmi kontextusba helyeződik.

Egy közösség objektív valóságérvénye (létfogosultsága) tagjai számára azon múlik, hogy képes-e úgy közvetíteni az ágensek számára, hogy elérje a magától értetődőség szintjét azáltal, hogy képes itt és most (is) jelentés-konstruckiókat képezni. Minden társadalmi konstrukció fenntarthatósága csak addig lehetséges, amíg ezt képes teljesíteni. Ez még inkább érvényes vallási közösségekre, ahol a fenntarthatóságot és a legitimációt maga a közösség (közös hite, tudása, cselekedetei) és az abban kommunikáció által kialakított szignifikáció adja. Egy vallás esetében tehát a közösség kommuniója jelenti azt a magától értetődőséget, ami által az egyéni ágensek számára a valóság objektivitását adja. Minél erősebb egy közösség struktúrája, és minél inkább élük meg a tagok úgy, mint kommuniót, annál erősebb alapokon fog nyugodni az a jelentésteli világ, melyet ágensei kialakítottak, következésképpen annál kevesebb legitimitációt igényel, mert maga a léte és elfogadottsága a legitimáció legmagasabb foka. A miért kérdés szinte érvényét veszíti, ellenkező esetben annál több legitimáció szükségeltetik.

Minden társadalmi valóságot, belértve a vallási (egyházi) jelentés-konstrukció létrejöttét és fenntartását, a (participációs) kommunikáció hozza létre. Ez a szignifikációs folyamat akkor éri el teljességét, ha az ágensek olyan szinten részesülhetnek a közös tudásokban (felkészültségekben), hogy közös akciókra lesznek képesek, és létrejön köztük a kommunió, a kommunikáció legfőbb normája.

Amikor az egyházi közösség kommuniójának tartalmát keressük, kétségtelenül olyan többlettudásokhoz való hozzáféréstől beszélünk, mely az ágensek közti kommunikáció által jön létre, a struktúra csupán formát ad a tartalomnak. Az így létrejövő kommunió transzcendálja a szociológiai kereteket, és egy misztikus közösség jön létre, amely több mint egy jogi vagy erkölcsi kifejezésekkel leírható érdekközösség vagy formális szervezet. Az egyházakban a kommunió a transzcendenssel való találkozásnak a helye, amely az egyéni ágens szempontjából részesedést és részesítést is jelent. Ez a kommunió azonban nemcsak a szignifikátum mutatkozásnak a színtere, hanem az ágensek egymás közti kommuniójának is a helye. Az ágens tagsága sem csupán jogi, hanem sokkal inkább organikus, spirituális valóság egy olyan kommunikatív állapotban, amely nemcsak a tagok közti relációt teszi teljessé, hanem a közös meggyőződés alapját konstituáló többletfelkészültséget is az adja: a Krisztusba vetett hit (mint közösségi tudás) és a vele való találkozás (mint tapasztalat). Az egyház kommuniójában résztvevő ágens hiszi, hogy ez a kommunió több mint emberi alkotás, mely nem csupán alulról jövő kezdeményezés, mivel a szignifikátum mutatkozása (kinyilatkoztatás) megelőzi az ő válaszát. Éppen ezért a participáció feltétele az ágens azon attitűdje (hite), mely nélkül a szignifikáció nem jöhet létre. Teljes megértése és megtapasztalása csak participáció által lehetséges.

A keresztény ember számára a transzcendens mutatkozása lényegénél fogva egy felülről jövő kezdeményezés (Krisztusban) és egy alulról jövő válasz az egyházi közösségben.

Felülről jövő, mert csak Isten képes magát megismerhetővé tenni, az ember önmagától képtelen erre a lépésre (állítja a teológia), másrészt az egyház biztosítja a transzcendentális mutatkozás színterét. A közösség (mint kommunió) ahogyan részesül ebben a többletfelkészültségben, maga is a transzcendens mutatkozásának a folytatásává válik, úgy a participátor, mint a spektátor ágensek számára. Minél teljesebb és valósabb az egyházi kommunió (szeretközösség) az ágensek között, vagyis jelentés-tulajdonítás történik, annál inkább szimbóluma a transzcendens mutatkozásának; ezzel szemben minél kevésbé az, annál kevésbé hivatott arra, hogy magát mint a szignifikátum szignifikánsát értelmezze, vagy mások annak értelmezzék.

Egy kommunió típusú közösség azért is adekvát a mai ember számára, mert embertársaival és Istennel közvetlen személyes kommunikációra szólít fel, ugyanakkor mint társas lény megtapasztalhatja a szeretet és bizalom legelemibb formáit, mint az ideális kommunikáció alapértékeit. Az individuális ágens Istennel való találkozása első szinten, a tapasztalat szintjén szavakkal kifejezhetetlen. Második lépésben ez a találkozás valami látható szimbólumon keresztül valósul meg. Úgy eszmél magára és a benne történetekre, hogy szavakban vagy cselekedetekben, hitvallásban vagy más szimbolikus dolgokban kifejezi mindazt a tudást, amivel rendelkezik. Ezt a többlettudást általában a vallások (a mi esetünkben az egyházak) biztosítják doktrinálisan és szakrálisan egyaránt az ágensek számára.

Amit az ember a transzcendensből meg tud ragadni, az mindig közösségi aktus; legtöbbször azokon a kulturális és nyelvi közösségen belül, amelyben közösségi szinten is kommunióban érezzük magunkat. Kétségtelen, hogy egy egyházi intézmény kommuniója a azáltal adja a többlet dimenziót (pl. egy szekuláris szervezethez képest), hogy az ágensek úgy konstatálják, hogy az egyház Krisztusban mintegy szakramentuma, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberiség egységének. Ez a többlettudás és az ehhez való hozzáférés (főként az Eukarisztiában) adja azt, hogy az ágensek felismerik, hogy egyrészt Krisztus Isten szakramentuma (mint aki felülről jött), másrészt Krisztus (szimbolikusan) a hívó ágens legtokéletesebb válasza is arra, amit az Istennek adhat.

A(z eukarisztikus) kommunióban a felülről jövő és alulról jövő kezdeményezés találkozik, így lesz teljes a kommunikatív állapot: a felismerés és a participáció, a tudás és a tapasztalat, a látható és a láthatatlan.

A keresztények vallják, hogy Krisztusban az “ég és föld” összeért. Olyan kommunikatív állapot ez, amelyben a legteljesebb participáció lehetősége minden ember számára adott. Az egyháznak ezt a kommunikátumot kell újból és újból a szignifikációkban résztvevők számára előrhetővé tennie. Ehhez olyan struktúrákat kell kialakítani, melyek képesek ezt a speciális tudásközösséget (kommuniót) formálisan, azaz társadalmi struktúrákban megjeleníteni, az ágenseket egymással és a transzcendenssel összekötni, a szignifikáció során szerzett tartalmat továbbadni, és a nem tagok számára szimbólummá válni (lámpásként vagy hegyre épült városként). Nincsenek supermodellek arra vonatkozóan, hogy melyik egyház az adekvátabb vagy kevésbé. Kommunikációs szempontból azon egyház mellett érvelünk, amelyben az ágensek a participáció során képesek egymással és a

transzcendenssel való teljes kommunióra, azaz amelynek során ez utóbbi felismerhetővé és elérhetővé válik.